

35. В'ячеслав Чорновіл: Біографія. Статті. Цитати. — К.: МАУП, 2003. — С. 16.
36. Бідності немає, то — вже щастя, або Діалог про створення програми боротьби з бідністю // Час-Тіме. — 1996. — 27 грудня. — С. 6.

Анотації

***Барцёс В. В.* Борьба Народного Руха Украины за осуществление программных положений в социально-экономической сфере украинского государства (конец 80-х — 90-е гг. XX века).**

Автор статьи попытался в общем виде определить вклад, роль и значение Народного Руха Украины в социально-экономической сфере украинского государства в указанный период.

***Bartsos V. V.* Struggle of NRU for implementation of program regulations in the socio-economic sphere of the Ukrainian state (1980–90s).**

The article deals with NRU's contribution, role and meaning in the socio-economic sphere of the Ukrainian state during the mentioned period.

С. О. Доброжанський

“РУСЬКА БЕСІДА” ЧАСІВ РУМУНСЬКОГО ПАНУВАННЯ (1918–1940)

Товариство “Руська бесіда” на Буковині — найстаріша та найповажніша організація на теренах краю — проіснувала з 1869 по 1940 роки. Проте питання діяльності громадської організації недостатньо висвітлюється в історичній літературі України, в основному подається у контексті національного руху на Буковині. Саме тому проблема аналізу діяльності та результатів роботи об'єднання на даний момент є досить актуальною і потребує ґрунтовного дослідження. Розв'язання даних питань дасть можливість ширше подавати відомості про розвиток культури краю і використовувати зібрані матеріали для пропагування яскравих прикладів національно-культурного розвитку українців. Найбільше аналітичної інформації про становище українців та розвиток культурно-просвітнього життя в краї йдеться у роботі “Буковина 1918–1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток” [1] та М. Хауслейтера “Румунізація Буковини” [2]. Окремо потрібно виділити працю

Квітковського Д., Бринзана Т. та Жуковського А. “Буковина: її сучасність та минуле” [3]. В основному літературна та джерельна база ґрунтується на повідомленнях кореспондентів періодичних видань та сучасників тих подій часів румунського панування. Об’єктом дослідження є культурно-просвітницьке життя українців краю у міжвоєнний період. Предмет дослідження — розвиток та діяльність “Руської бесіди” і впливи товариства на культурно-просвітні процеси.

Становище Буковини у післявоєнний час було надзвичайно тяжким. Політичну боротьбу українців та румун виграли останні які опираючись на війська королівської Румунії, силою захопили владу і почали запроваджувати свої порядки.

Румунська адміністрація у листопаді 1918 р. заборонила товариства, які пропагували українську мову, а це переважна більшість українських товариств австрійського періоду [1, с. 157]. Становище ускладнювалося тим, що українська інтелігенція, яка не залишила край, опинилася в переважній більшості в румунських тюрмах. Через це говорити про якесь організоване культурно-просвітне життя за перших років окупації не доводиться. Лишень були стихійні утворення молоді на спортивно-патріотичних засадах. У січні 1922 р. “Руська бесіда” формально відновила свою діяльність, але на той час уже всі найважливіші завдання перебрали на себе товариства “Народний Дім” та “Українська школа” [3, с. 364].

З 1922 починається відродження читалень “Бесіди”. Нова влада робила все можливе, щоб у зародку придушити ініціативність українців. Свідченням цьому є лист директора адміністрації міста Чернівці міністру внутрішніх справ Буковини, де, зокрема, підкреслюється: “Товариство “Українська бесіда ім. Шашкевича” є непотрібним, тому що сама назва є дуже багатозначною. Шашкевич — представляє націоналіста-священника, який розбудив українську національну ідею. Тому вона може діяти в дусі відродження, яке пропонують насаджувати члени цього товариства під маскою “Читальні”, і в потрібний час може перетворитися в комуністичне ядро” [4, а. 51].

Після війни більшість читалень та філій опинилися в надзвичайно складному становищі. Вони втратили свої приміщення, документи та майно, які або згоріли під час війни, або були конфісковані органами румунської влади. Тому перші десять

років головний відділ товариства в основному займався відтворенням документів, захистом існуючих осередків в судах та інших адміністративних установах. Особливо дошкуляв цьому стан облоги на Буковині, який тривав аж до 1928 р. і відкривав можливість ставитися до українців, як до підозрілих елементів, які тільки й чекають, як знищити існуючу владу.

Не сприяв розвитку товариства і новий закон про юридичні особи (6 лютого 1924 р.), під який потрапила і “Руська бесіда” як товариство, яке було зареєстроване ще при австрійській владі. “Правні особи приватного права, що існують у день оголошення цього закону, можуть продовжувати свою діяльність по приписам законів, рішень або засновницьких актів, як тільки вони не будуть суперечити вимогам цього закону. Однак вони зобов’язані запропонувати до 6 місяців від дати оголошення цього закону трибуналові (суду. — Д. С.), в котрого окрузі ведуть свою діяльність головні їх відділи, титул, що на його основі вони здобули свою правну особистість, статuti або засновницькі акти, а також і всякі вияснення, яких зажадається від них регуляміном, що вийде для застосування цього закону. Трибунал зобов’язаний вписати ці організації або заклади в реєстр правних осіб. За невиконання цих вимог може бути накладено грошову кару від 500 до 10 000 леїв” [5, с. 6]. Після видання цього закону становище товариства ще більше ускладнилося, оскільки більшість осередків через війну не мали ні документів, ні статутів, ні печаток. Тому всі філії були закриті, нависла навіть загроза над центральним відділом товариства “Руська бесіда” в Чернівцях. Відомо, що тодішній голова В. Дутчак двічі відкладав перереєстрацію через втрату статуту товариства [4, а. 50].

Порівняно з довоєнним періодом змінилась і чисельність товариства. Станом на початок 1924 р. в товаристві разом з філіями та читальнями налічувалось 310 членів [4, а. 11]. Для порівняння, до війни загальне число членів становило 15 тис. осіб.

Активізувалося українське населення у ставленні до “Руської бесіди” у 1928–1929 р., коли 60-та річниця та зняття стану облоги дали стимул до поліпшення діяльності. В українськомовній пресі був кинутий клич про відновлення старих і заснування нових філій та читалень, що одразу підняло дух українського

населення краю. Найкраще цей настрій відображено у статті “В справі просвітньої праці, опублікованій в газеті “Час”. Тут пишеться зокрема: “Ваш заклик відновлювати наші культурно-просвітні інституції сповнив нашу, змучену десятиліттям станом облоги, душу великою радістю. Невже ж можемо почати жити повним національним життям? Тому не гаймо даремно часу! До праці!” [6, с. 1].

І справді, на хвилі ентузіазму почали масово відновлювати діяльність читалень і навіть почали знову працювати Вашківецька та Заставнівська філії [7, с. 1]. Знаковими стали загальні збори відновленої філії “Руської бесіди” 29 грудня 1928 р. у Вашківцях, де обрали головою товариства Г. Ільчука. Про дальшу долю філії відомостей не знаходимо. Заставнівська ж виконувала функції бібліотеки та театрального гуртка. Та все ж та робота була покладена владою у вузькі рамки. Основна діяльність спрямовувалась на збори членів у вихідні дні, коли проводили між собою дискусії та організовували театральні вистави. Суттєвого впливу на освітні процеси ці заходи не мали.

Така ситуація не влаштовувала більшість членів товариства, які розуміли: для отримання дієздатної організації потрібний сильний центральний відділ, який через свою просвітню роботу міг би впливати на процеси, що стосувалися української культури та освіти. З цього приводу газета “Час” писала у липні 1929 року: “З відновленням діяльності “Українська бесіда” мусить виконувати не тільки передвоєнні свої обов’язки, себто ширити просвіту через відновлення старих читалень. Ослаблена світовою війною й повоєнним станом облоги організація “Української бесіди” мусить в парі з цим наново збирати свої сили, вишколювати нових діячів. Обновити, поширити й поглибити освідомлення (інформування. — С. Д.) народних мас питомою культурою та знаннями, якого вимагає нове життя української нації. Це нове завдання ставить у всій своїй ширині нові вимоги освітньої роботи й вимагає нового змісту цієї роботи” [8, с. 1]. Посиленням впливу на навчальний процес в краї планувалося проведенням освітнього з’їзду, який мав би розробити програми для втілення саме української просвіти на Буковині. “Зміст і суть освітньої роботи, її організація і методи не мають вестися в старих формах, — продовжує газета, — бо

не дадуть того вислідку, якого вимагаємо від освітньої праці. Ці міркування вимагають обговорення ідейних основ освітньої праці, її правних основ, організації і методів освітньої роботи (книгозбірні, курси, театри, музика й співи, музей), підготовки освітніх робітників, “видавничої діяльності” [8, с. 2]. Організаційну комісію збиралися створити на найближчих загальних зборах. Планували долучити до роботи представників не тільки Буковини, а й Бессарабії та Марморощини. Робота повинна була вестись за зразком наукової конференції, де всіх учасників поділили на секції, які мали винести певні ідеї для втілення в життя. На жаль, через пасивність керівництва товариства цю ідею не вдалося реалізувати.

Після зростання культурно-просвітньої активності серед українців краю у 1929 р. і невдалої спроби використати її для відродження організації у масштабах довоєнних років почався етап розчарування і збайдужіння до громадського життя і “Руської бесіди” зокрема. Першим під хвилю незадоволення потрапив голова організації В. Дубчак. Значна частина членів товариства затребувала його звіту на загальних зборах, які останній раз скликалися у 1925 році. За вимогою справедливо незадоволених у листопаді 1930 року голова товариства В. Дубчак прозвітував про свою п’ятирічну діяльність. Зокрема він намагався виправдатися складністю ситуації, в якій опинилась “Руська бесіда” через стан облоги та закон для юридичних осіб. Також голова відзначав малу зацікавленість самих членів громадською діяльністю, а членські вклади робила мала кількість людей, що не дозволяло достатньо фінансувати діяльність товариства. Звіт голови не задовольнив делегатів, які вирішили провести ревізію усіх фінансових дій голови і обрали нового керівника Л. Когути [4, а. 39].

Але момент було втрачено. Зі зміною голови фактично нічого не помінялось, ще по інерції відкривалися читальні на теренах Кіцманського, Заставнівського та Вижницького повітів. Все рідше і рідше про діяльність товариства згадують у пресі та й то про роботу окремих ще активних читалень або із критикою керівництва. Засідання виділу фактично не проводились. Єдине, на що вдалося нове керівництво, — це створення “спілки інженерів і техніків при товаристві “Руська бесіда”. Але це була радше заслуга не товариства, а самих інженерів, які

об'єдналися в організацію для участі у першому конгресі українських інженерів у Львові, де представлялись лишень члени інженерних організацій. Саме тому 24 квітня 1932 р. 22 учасники утворили “Спілку інженерів і техніків”, яка стала секцією “Руської бесіди”. 15–16 травня “Спілка” взяла участь у львівському конгресі інженерів і стала співзасновником “Федерації українських інженерів” [9, с. 3]. Наступна доля створеної секції невідома.

У цей час виділ “Бесіди” дуже часто критикується у пресі. “Коли по нашим селам знову відновлюються читальні, коли селяни просять у кожного інтелігента, що і як робити, щоб одержати позвіл (дозвіл. — С. Д.) на відкриття читальні, то матірне центральне товариство, яке розпоряджається великими фондами, — спить блаженним сном... нехай чим скорше скличе загальні збори, щоб може в такий спосіб привести якоесь цього “трупа” — таке колись поважне товариство — до життя” [10, с. 63].

Так тривало аж до 1938 р. Нічого не принесли і радикальні зміни у квітні 1935 р., коли на загальних зборах “Руської бесіди” весь виділ товариства був змінений, а головою став С. Проць [11, с. 10]. Але, як і раніше, обмежились гарячими виступами про реформи в товаристві і активізації роботи на ниві просвітництва. Нове керівництво ніяк не проявило себе і лишалось лишень статистом подій, котрі відбувалися.

Підтвердженням занепаду товариства стала і публікація у газеті “Діло” статті, де вину за бездіяльність “Бесіди” покладено на Українську народну партію: “...тих людей, які свого часу привели до упадку не одну народну установу, починаючи від просвітньої “Української бесіди”...” [12, с. 2].

Кінець 1937 р. в політиці Румунії відзначився кардинальними змінами на владному Олімпі. Було впроваджено королівську диктатуру, а до влади прийшли праві та профашистські сили. По всій країні почався терор проти національних меншин, зокрема й українців Буковини. Почалося загальне гоніння на представників інтелігенції, заборона діяльності будь-яких товариств. 1-го квітня вийшов закон про ліквідацію політичних партій, товариств та організацій будь-якого спрямування: “Всі угруповання, товариства або партії, які існують і мають на меті пропаганду політичних ідей чи їх здійснення, припи-

няють свою діяльність” [2, с. 274]. Замість ліквідованої УНП заступництво українських питань на Буковині перейшло до товариства “Руська бесіда”, яка 8 травня вислала королю телеграму від загальних зборів організації, в якій висловила свою вірність румунському престолу і 12 травня отримала відповідь: “Й. В. Кароль дякує за вираз (висловлення. — С. Д.) вірності, висловленої українським товариством “Руська бесіда” на Буковині” [13, с. 4].

Перехід представницьких функцій до “Бесіди” активізувало роботу в товаристві. Змінилось керівництво організації. Головою обрали М. Івашка, який залишався на цій посаді до повної ліквідації товариства радянською владою у 1940 р. Значно збільшилась кількість проведених заходів. Але це були лишень мізерні здобутки на загальному тлі знищення всього українського румунською владою. Ті репрезентативні функції для захисту українців, які покладались на товариство новою румунською владою, зводились лишень до банальних звітів. Тому фактично діяльність товариства обмежувалась проведенням театральних вистав.

Заради справедливості: такі заходи “Руської бесіди” і українців в кінці 1930-х років зумовлені розумінням нездійсненності ідеї про відновлення української держави, а тому жорстка конфронтація із владою Румунії спричиняла лишень кроки на зменшення прав української меншини. Товариство вибрало для себе тактику, яку вона займала за часів Австрії, — лояльності до влади, взамін отримувала деякі поступки. Але, на жаль, влада ліберальної Австрії та націоналістичної Румунії відрізнялась, і тому здобутки від політики лояльності були мізерними. Зате румунські фашисти отримали максимальні вигоди, зігравши на пам’яті українців про діяльність “Руської бесіди” і отримавши на чолі товариства керівництво, яке повністю підтримувало дії уряду. Але така політика остаточно знищила довіру буковинців до товариства.

Незважаючи на таку прорумунську орієнтацію товариства в останні роки свого існування, все ж керівництву вдалося зберегти ідентичність і, хоча у дуже складних умовах, але розвивати українську самобутність.

З приходом на Буковину радянських військ 28 червня 1940 р. “Руську бесіду” ліквідували, а всіх активних членів

вислали у Сибір. На саме товариство було поставлене тавро “націоналістичного”, що означало заборону позитивної оцінки під страхом покарання.

Таким чином, період першої Світової війни та румунського панування однозначно негативно вплинув на розвиток одного із найсильніших і впливовіших товариств українців Буковини. Военні дії не давали займатись культурою, а за часів окупаційного режиму така робота прирівнювалась до зради державним (румунським) національним інтересам. Тому таке становище негативно впливало на кількість членів товариства, яке в цілому з читальнями не перевищувало декількох тисяч чоловік, що не давало можливості відновити потужні позиції австрійського періоду. Деяка активність в кінці 20-х років ХХ ст. захлинулася у несприйняття такої роботи місцевою владою, політичною заангажованістю лідерів товариства та байдужістю населення. Часта зміна керівників не приносила очікуваного результату. Лишень в останні роки свого існування товариство змогло активізувати свою роботу. Але незважаючи на всі перераховані вище негативи, “Руська бесіда” навіть в таких тяжких умовах залишалась тим прапором, який дозволяв українцям залишатись окремих народом, а не напіврумунами.

Джерела та література

1. Буковина 1918–1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток. — Чернівці: Зелена Буковина, 2005. — 328 с.
2. Hausleitner M. Die Rumdnisierung der Bukowina. — Munchen, 2001. — 497 s.
3. Квітковський Д., Бринзан Т., Жуковський А. Буковина: її минуле і сучасне. — Париж—Філадельфія—Детройт: Зелена Буковина, 1956. — 961 с.
4. Справа про реєстрацію українського культурно-просвітнього товариства “Руська бесіда” в Чернівцях. — Державний архів Чернівецької області. — Ф 118, Оп. 3, Спр. 12274. — 55 а.
6. Закон про товариства // Зоря. — 1924. — 21 лютого. — С. 6.
7. В справі просвітньої праці // Час. — 1928. — 1 грудня. — С. 1.
8. З читального руху // Час. — 1928. — 4 грудня. — С. 1.
9. Купчанко К. Освітній з'їзд оновить освітньо-культурну працю // Час. — 1929. — 26 січня. — С. 1–2.
10. Спілка інженерів і техніків при товаристві “Руська бесіда” // Час. — 1932. — 3 липня. — С. 3.
11. Товариство “Руська бесіда” // Самостійна думка. — 1933. — Лютий. — С. 64.

12. Новий виділ українського товариства “Руська бесіда” в Чернівцях // Час. — 1935. — 28 квітня. — С. 10.
13. Після виборів на Буковині // Діло. — 1938. — 11 січня. — С. 2.
14. Відповідь Й. В. Кароля на телеграму “Руської Бесіди” // Час. — 1938. — 18 травня. — С. 4.

Анотації

Доброжанский С. А. “Русская беседа” о времени румынского господства (1918–1940).

Деятельность “Руской беседы” во времена вхождения Буковины в состав Румынии резко ухудшилась. Преследования и закрытие местных ячеек организации ещё более усугубило положение общества. Но несмотря на столь сложное положение, всё же некоторая культурно-просветительская работа велась, особенно в сфере театрального искусства. С приходом к власти фашистских сил новое правительство разрешило представлять интересы украинцев именно “Руской беседе”, хотя такая привилегия сильно ограничивалась и не дала ожидаемого результата.

Dobroganskiј S. O. “Ruska beseda” during Romanian rule (1918–1940).

Work of “Ruska beseda” in period when Bukowina was a part of Romania, was very hard. Prosecutions and closing of local filial agencies of the organization worsened condition of society even more. Notwithstanding the difficulties, some cultural work was being done, particularly in theatre. With the advent of fascist rule, the new government allowed “Ruska besida” to present interests of the Ukrainians, although such privilege was severely restricted and did not give expected results.

Н. М. Кіндрачук (Дяченко)

ВНЕСОК НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ У ПРИЙНЯТТЯ ВЕРХОВНОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ “ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ”

Об’єктивні регресивні процеси в соціально-економічному і політичному житті колишнього Радянського Союзу в кінці 80-х років ХХ ст. активізували суб’єктивний фактор у боротьбі за національну незалежність в його республіках. В Україні прапор боротьби за незалежність і суверенітет підняла громадсько-політична організація Народний Рух України та очолила національно-демократичний рух за відродження української національної державності.